
С.Костилєва

**ВИСВІТЛЕННЯ ПЕРІОДИЧНИМИ ВИДАННЯМИ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТЕМИ ГОЛОДУ 1933 р. В
УКРАЇНІ: БОЛЬОВА ТОЧКА СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН**

2003 р. пройшов під знаком міждержавної акції під назвою “Рік Російської Федерації в Україні”. Основне її завдання – проведення системи заходів, спрямованих на встановлення й розвиток добросусідських відносин між двома слов’янськими народами. Офіційне закриття “Року” організатори акції передбачливо спланували на січень 2004 р., приурочивши його до 350-ї річниці Переяславської Ради – події, яка за радянськими історичними схемами завжди тлумачилася як вияв доброї волі українського народу бути навіки разом у Союзі з братньою Росією. Однак за збігом обставин, минулий рік став також роком широкомасштабного вшанування 70-ї річниці голодомору 1933 р. – трагічної сторінки історичного минулого, яка в Радянському Союзі протягом багатьох десятиліть старанно замовчувалася і яка стала активно обговорюватися у пострадянській Україні, причому нерідко саме у контексті важкого тягаря в російсько-українських відносинах.

Дана стаття присвячена аналізу висвітлення голодомору 1933 р. різними за типологічним обличчям періодичними виданнями Російської Федерації та з’ясування на цьому конкретному прикладі того, наскільки сучасна російська інформаційна політика є зорієнтованою на подолання існуючих в російському та українському суспільствах негативних стереотипів у відносинах між двома державами. Автором було проаналізовано річні комплекти наступних друкованих органів Російської Федерації: “Российская газета” (засновник – уряд Російської Федерації), “Независимая газета” (засновник – редакція газети), “Литературная газета” (засновник ОАО видавничий дім “Литературная газета”), газета «Дуэль» (засновник В.М.Смирнов). Були переглянуті підшивки ряду російських газет, які отримали гарантовану прописку в Україні завдяки реєстрації з грифом “в Україні”. Це – газети “Аргументы и факты в Украине”, а також “Известия. Украина” (засновник ЧП “Пролог”). Крім того, автором були використані деякі джерел електронного походження – матеріали сайтів “Кобза” (<http://kobza.com.ua>) та “Русское движение Украины” (<http://www.rdu.org/ua>).

Слід зазначити, що тенденція до політизації теми голодомору намітилася іще на останньому етапі існування СРСР. Зняття “табу” з теми голоду правлячою Комуністичною партією відбулося в 1987 р. Тоді ж розпочався процес реабілітації жертв сталінських репресій й були створені умови для поступового відродження в радянській державі багатопартійності. Кількома роками пізніше на політичному полі Радянського Союзу вже активно діяли не тільки КПРС, але й опозиційні правлячій партії політичні рухи і сили. В березні 1990 р. Третій з’їзд народних депутатів конституційно узаконив норму багатопартійності в СРСР, а прийнятий у червні того ж року Закон про друк та інші засоби масової інформації створив нові сприятливі можливості для відкритої популяризації різними політичними партіями своїх ідей у масі населення. За тогочасних умов боротьби різних політичних сил за владу історія, зокрема й тема голодомору 1933 р., була активно використана насамперед опозиційними Компартії політичними силами для ствердження власних ідейних позицій¹.

З крахом СРСР та постановням самостійної української держави обговорення теми голодомору не припинилося. Більше того, вже під час відзначення чергової річниці голодомору у 1993 р. деякі відомі українські політики – насамперед І. Драч руба поставили питання про потребу політико-правової оцінки трагедії голоду та про відповідальність за неї Російської Федерації, що проголосила себе правонаступницею СРСР². Заявлена позиція знайшла подальший розвиток і обґрунтування у ході вшанування річниці голодомору в 1998 р. Йдеться, зокрема, про позицію голови Асоціації дослідників голодоморів в Україні Л. Лук’яненка, оприлюднену ним під час міжнародної конференції “Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-політичних наслідків” (Київ, 28 листопада 1998 р.). Юрист за освітою відомий політик праворадикального спрямування Л. Лук’яненко у своєму виступі порушив юридичні аспекти голодомору 1932-1933 років, кваліфікувавши його як геноцид проти українського народу та категорично наголосив на відповідальності за нього сусідньої держави. “Російська Федерація оголосила себе спадкоємицею СРСР. – Заявив він. – Світ визнав її за таку. Вона успадкувала місце СРСР в Раді Безпеки ООН, вона успадкувала майно і будинки союзних міністерств, золотий і валютний резерви СРСР і все інше, отже РФ успадкувала й відповідальність за злочини СРСР, і тому вона є належний відповідач. Вона й повинна нести

відповідальність перед громадянами України”. Далі Л.Лук’яненко зазначив, що питання про відповідальність Російської Федерації перед Україною офіційно має порушити Президент Л.Д.Кучма, а також наголосив на тому, що компенсація за здійснені сталінські злочини з боку Росії має бути моральною (“в формі визнання Російською Федерацією своєї вини та каяття – як це зробила Західна Німеччина за злочини гітлерівського режиму”) та матеріальною (“в дусі Українського закону “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”³). Зауважимо, що вищезазначена позиція не була переважаючою серед українських політиків, а демонструвала погляди лише право-радикальної її частини. В цілому ж у перші роки після здобуття Україною державної незалежності верховна влада не приділяла достатньої уваги темі голоду, навіть у період вшанування його чергових річниць. Суттєві зрушення в цій справі намітилися наприкінці 90-х рр. і були прямо пов’язані з виданням Президентом України Л.Д.Кучмою Указу про встановлення Дня пам’яті жертв голодомору⁴. Нарешті це питання було винесене і на рівень Верховної Ради України, коли 12 лютого 2003 р. в її стінах відбулися Парламентські слухання “Щодо вшанування пам’яті жертв голодомору 1932-1933 років”⁵. У ході слухань стало очевидним, що для частини політичних сил України сучасне звучання теми голодомору прямо пов’язане з темою російсько-українських відносин, зокрема з ідеєю історичного каяття Росії як правонаступниці СРСР за наслідки глибокої соціально-демографічної катастрофи ХХ ст. в Україні. У найбільш концентрованому вигляді ця позиція на Паламентських слуханнях була сформульована головою товариства “Україна – світ” Іваном Драчем. Важливо відзначити, що у виступі відомого українського політика прозвучали й оцінки акції “Рік Росії в Україні”, яка в цей час саме набирала сили. “І ми повинні знати, – наголосив І.Драч, – що це – 349-й рік Росії, який є в Україні, а не перший рік Росії в Україні, це є рік голодомору 1932-1933 років, річниця голодомору, це ми повинні знати. І елементарно зрозуміло було б, що народ, держава, коли вона починає відкриття свого року, своєї культури тут, то передовсім повинна взяти якесь вибачення, покаяння за все те, що сталося на протязі століть, адже саме такі були стосунки між українцями і росіянами. І оце покаяння цього ми не почули. На жаль, ми не почули його і 10 років тому назад від президента Єльцина, хоч там всі намагання були різними шляхами зробити все, щоб Єльцин якийсь варіант покаяння перед Україною зробив, цього

всього не було. І не зробив цього, звичайно, і Путін, який настроєний більш войовничо і більш шовіністично, аніж його попередник. Це ми повинні розуміти. Коли ми цього всього не розуміємо, то проякі нормальні стосунки між Росією і Україною ми можемо говорити?»⁶ Незадоволення з приводу дистанціювання Російської Федерації від теми голодомору висловив у своєму виступі й інший учасник парламентських слухань, відомий політик Л.Лук'яненко. Голова Асоціації дослідників голодомору обурився з приводу того, що Посол Російської Федерації в Україні В.Черномірдин відмовився бути присутнім на Парламентських слуханнях⁷, досить чітко продемонструвавши офіційну позицію Кремля у цьому питанні: голодомор кваліфікувати як трагедію не тільки українського, але й російського народів, Росії як правонаступниці СРСР жодної відповідальності за цей злочин сталінського режиму на себе не брати.

Парламентські слухання набули широкого розголосу у світі. Про них писали провідні друковані органи багатьох держав світу, проте як свідчить проведений нами аналіз змісту «Российской газеты», «Независимой газеты», «Литературной газеты», газет «Известия в Украине», «Аргументы и факты» – ця подія здебільшого залишилася поза увагою пресових видань Росії. Утім, певні кола російської громадськості все ж у специфічний спосіб були поінформовані про київські події навіть іще до початку Парламентських слухань. Йдеться про випуск № 6 маргінального видання «Дуэль» від 11 лютого 2003 р. який вийшов під цілком визначеним тематично заголовком «Хто влаштував голодомор?»⁸ Засновником цього видання є приватна персона – дехто В.М.Смирнов; її головний редактор – Ю.І.Мухін. Видання було зареєстровано в Комітеті Російської Федерації по пресі (свідоцтво № 014311). Отже, темі голодомору у випуску газети було присвячено одночасно кілька матеріалів. Серед них – Звернення Президента України Л.Д.Кучми до українського народу у зв'язку з Днем пам'яті жертв голодомору і політичних репресій, в якому підкреслювалося, що голодомор став національною катастрофою для України, вказувалося на головного винуватця цієї трагедії – комуністичний режим та зазначалося про потребу «донесення до міжнародної спільноти правди про Голодомор, його причини і наслідки, добитися його визнання міжнародною спільнотою як акту геноциду проти українського народу»⁹. Ця інформація була подана в газеті під загальною рубрикою «Чи винуваті комуністи в голодоморі? – Так!» Опонентом у цьому

питанні виступив сам головний редактор газети Ю.І.Мухін, підготувавши розлогу статтю «Найбільш ганебний голод». На загал бачення автором причин голоду в Україні є таким: голод став наслідком того, що одноосібні селяни кілька років не працювали, намагаючись примусити владу взагалі звільнити їх від податків. Вони також знищили колосальну кількість коней і волів, не бажаючи віддавати їх до колгоспів. Саме це стало причиною голоду 1933 р., проте українські селяни, так само як і козаки невдовзі усвідомили свої помилки, вступили до колгоспів та надалі намагалися забути про ганебний для них самих голод. Стаття написана у специфічній манері з використанням брутальної лексики, вповні визначеними є у публікації й антисемітські мотиви. Утім, якщо розглядати концепцію автора «по суті», то вона цілком очевидно демонструє підхід сучасних комуністів до теми голодомору, в основу якого покладено принцип переміщення, а саме – заперечення будь-яких звинувачень партії у трагедії голодомору та «осучаснення» теми голодомору шляхом висунування відповідних звинувачень на адресу вищої української влади. Відзначимо, що ця суто комуністична інтерпретація теми голодомору знайшла своє відбиття і в опублікованих на шпальтах газети відгуках читачів щодо вищезазначеної теми – наприклад у статті А.Каменщика, вміщеній у № 13 «Дуэлі» за 1 квітня 2003 р. Концепція дописувача сформульована в короткій тезі: «Геноцид 1832-1933 рр. – вигаданий, а геноцид 1990-2002 рр. – справжній»¹⁰. Останній раз газета звернулася до теми голоду у випуску № 23 за 10 червня 2003 р., вмістивши насичений вульгарною, ксенофобською лексикою скандальні за своєю суттю «коментарі» Ю.І.Мухіна стосовно спогадів відомого українського дисидента, генерала П.Григоренка про голодомор¹¹. Звичайно, аж ніяк не можна говорити про те, що демонстрована редакцією газети світоглядна позиція є відбиттям пануючих у російському суспільстві настроїв. Вповні очевидно вона відбиває настрої маргінальних прошарків цього суспільства. І все ж недооцінювати роль вищезазначених публікацій стосовно впливу на суспільну свідомість теж не варто, адже «дійти до широкого читача» газета має всі можливості: по-перше, її тираж по сучасних мірках не є мізерним (16 тис. примірників, по-друге, існує й електронна версія газети, архів якої зберігає усі без винятку публікації за кілька останніх років. Зауважимо, що проаналізований нами випуск «Дуэлі» поширювався «з рук» і в Україні.

На жаль, протягом усього 2003 р. російські періодичні видання, що мають «цивілізоване» обличчя, зберігали мовчанку довкола теми голодомору. Непрямо цю тему порушила на своїх сторінках лише «Российская газета», опублікувавши саме у дні вшанування у Києві 70-ї річниці голодомору статтю О.Чубарьяна «З Мазепою не знайомий, проте засуджую... або Звідки пішла Київська Русь і сучасні народи»¹². Статтю директора Інституту Загальної історії РАН присвячено аналізу концепцій сучасних українських підручників з історії. У цьому контексті автор торкнувся й українських оцінок голодомору 1933 р. Він, зокрема, зазначив, що в Україні «проблемам так званого (?) «голодомору» 1932-1933 рр.» приділяється значна увага, відзначив як позитивний факт те, що майже у всіх текстах підручників є коректний абзац, що голод охопив всю територію України, Поволжя, інші райони і т. ін. Єдину спірну позицію українських і російських учених у цьому питанні О.Чубарьян побачив у дискусіях довкола проблеми про число загиблих у ті роки в Україні. Водночас автор категорично наголошує на тому, що «перегини, котрі були в радянські часи – колективізація, голод, масові репресії і т.ін. – не мали національного характеру; вони були проявом тієї системи, котра тривалий час панувала в СРСР»¹³. Власне кажучи, сформульована відомим науковцем позиція – є також і позицією офіційної Москви. Квінтесенція її полягає у «мінімізації складностей сприйняття історії». «Вже склалася система негативних і позитивних стереотипів. – Зазначив О.Чубарьян. – Навчальна література і масова історична література, на мій погляд, покликані формувати позитивний «образ сусіди». Це робиться у всьому світі, незалежно від фактів минулої історії»¹⁴.

Деякі активнішими у плані висвітлення теми голоду 1933 р. виявилися деякі електронні видання. Серед них – незалежний правозахисний сайт «Кобза». Веб-сайт було створено у червні 2001 р. за ініціативою члена ОУН В.Коломацького (Канада), голови ОУН Руху у Москві В.Гуменюка та голови Уральської асоціації українців С.Паняка (Катеринбург). До 70-ї річниці трагедії голодомору 26 листопада 2003 р. на веб-сайті з'явилася стаття заступника голови товариства «Росія-Україна» А. Бондаренка «К 70-летию общей трагедии: нужно ли каются россиянам», сенс якої полягає в тому, що на відміну від України Росія і росіяни виявилися непередготовленими до вшанування цієї трагічної дати, оскільки історія голоду в російських регіонах до цього часу залишається майже зовсім не вивченою науковцями. Автор

наголосив на тому, що голод 1933 р. має бути оцінений лише як спільна трагедія російського і українського народів¹⁵.

Коротка хроніка подій довкола підготовки України до відзначення річниці голодомору 1933 р. була представлена й на сайті «Російського руху України». У рубриці актуальні події тут було вміщено матеріали під загальною назвою: Юрій Соломатин, народный депутат Украины: сделают ли нынешние власти Украины должные выводы из этой истерии вокруг голода 1933-го и фальсификации сути документов ООН? Перестанут ли спекулировать на трагедиях исторического прошлого и «наводит тень на плетень», когда в современной «незалежной» Украине народ голодает и живет в холоде и темноте¹⁶. В інформації докладно розглянуто кроки, що їх послідовно вживала українська влада протягом 2003 р. у напрямі доведення до міжнародної спільноти правди про голод. Автор зосередив свою увагу на тому, що з початку року українська влада вживала дієвих заходів для того, щоб на міжнародному рівні голодомор 1933 р. був визнаний міжнародною спільнотою як геноцид проти українського народу. 14 травня 2003 р. відбулося засідання Верховної Ради України, учасники якого прийняли Звернення до українського народу, в якому голодомор 1933 р. кваліфікувався саме як геноцид. Проте це рішення не знайшло підтримки в Генеральній Асамблеї ООН. Формулювання України в частині оцінки голодомору як геноциду було підтримане лише Канадою та США – державами, в яких, зазначається в інформації сайту, завжди був відчутним голос української еміграції. Натомість більшість країн світу, у тому числі пострадянських, не без активної участі Російської Федерації дали оцінку голоду як «національній трагедії для українського народу» – тобто фактично уникнули визначення оцінок голоду як геноциду, а отже й «зняли» питання про можливість висунення на порядок денний питання про чийсь відповідальність за вчинений голод.

Отже, як можна побачити з проведеного аналізу, на сторінках російських періодичних видань тема голоду у 70-ту його річницю та водночас у Рік Росії в Україні практично не знайшла відбиття. Виключення тут становили лише деякі маргінальні пресові видання, які висвітлювали цю проблему в образливому для України тоні, проводячи політико-ідеологічну концепцію, що її наразі відстоюють російські та українські комуністи. Таке небажання російських періодичних видань порушувати «болючу тему» до певної міри пов'язано, як на наш погляд, надмірною політизацією

проблеми голодомору в самій Україні. Наведені в нашій статті матеріали – заклики радикально налаштованих політичних діячів України примусити Російську Федерацію взяти на себе відповідальність за злочини сталінського режиму сприймаються з роздратуванням у Москві, яка категорично відкидає й можливість оцінки голодомору як геноциду українського народу, наполягаючи на концепції «єдиної біди для всіх радянських народів». Слід звернути увагу і на те, що серед частини російських інтелектуалів, зокрема наукової еліти, дедалі відчутними стають заклики взагалі відмовитися від будіювання «темних сторінок» українсько-російських відносин, натомість зосереджувати свою увагу на популяризації позитивного історичного досвіду у взаєминах російського та українського народів. Однак, схоже, така позиція не має достатньо прихильників в Україні. Формальне завершення Року Росії в Україні, мляве відзначення довгоочікуваної 350-ї річниці Переяславської Ради доволі виразно це засвідчують. Виходячи з цього можна прогнозувати як цілком визначену перспективу подальшу політизацію проблеми голодомору як в Росії, так і в самій Україні та поглиблення існуючих розходжень обох сторін стосовно політико-правової оцінки голодомору.

¹ Докладніше дивись про це: Костилюва С.О. Тема голоду 1932/1933 р. у дзеркалі газети “Літературна Україна” доби горбачовської гласності // Голодомор 1932-1933 років як величезна трагедія українського народу. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 15 листопада 2002 р. – К., 2003. – С.236-242.

² Заклики до Росії взяти на себе моральну відповідальність за трагедію голодомору 1933 р. відомий український поет висловлював і на початку 90-х рр. Дивись, наприклад: Драч І. Чи покається Росія?: Промова на міжнародній науковій конференції “Голодомор 1932-1933 років в Україні: причини і наслідки” // Визвольний шлях. – 1993. – Кн. 1. – С.1314-1317; За вільну Україну. – 1993. – 25 вересня та ін.

³ Лук’яненко Л. Юридичні аспекти голодомору 1932–1933 років // Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: міжнародна науково-теоретична конференція. Київ, 28 листопада 1998 р. – К., 2000. – С.242–243.

⁴ Про 65-і роковини голодомору в Україні: постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур’єр. – 1998. – 29 жовтня; Про встановлення Дня пам’яті жертв голодомору: Указ Президента України № 1310/98 від 26 листопада 1998 р. // Урядовий кур’єр. – 1998. – 28 листопада. – С.4.

⁵ Щодо вшанування пам’яті жертв голодомору 1932-1933 років. Парламентські слухання. 12 лютого 2003 р. – К., 2003. – 203 с.

⁶ Там само. – С.61.

⁷ Там само. – С.30.

⁸ Дуэль. – 2003. – № 6 (303). – 11 февраля.

⁹ Там само. – С.4.

¹⁰ Там само. – 2003. – 1 квітня.

¹¹ Там само. – 2003. – 10 червня.

¹² С Мазепю не знаком, но осуждаю... или Откуда есть пошла Киевская Русь и современные народы // Российская газета. – 2003. – 26 ноября. – С.13.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ [htt: //kobza.com.ua](http://kobza.com.ua)

¹⁶ [htt://www.rdu.org/ua](http://www.rdu.org/ua)